

Nederlands
Jeugdinstituut

Interventie

KIKI, ontwikkelingsstimulering voor elk kind in de gastouderschap

---

Erkenning

Erkend door deelcommissie ontwikkelingsstimulering, onderwijs-gerelateerd aanbod en jeugdwelzijn.

Datum: 21 november 2019

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Baars, Ince (22 februari 2020).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'KIKI'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Samenvatting	4
Doelgroep	4
Doel	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	4
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel	7
1.3 Aanpak.....	8
2. Uitvoering	13
3. Onderbouwing	17
4. Onderzoek	25
4.1 Onderzoek naar de uitvoering	25
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten	25
5. Samenvatting werkzame elementen	26
6. Aangehaalde literatuur	26

Samenvatting

KIKI is een ontwikkelingsstimuleringsprogramma voor kinderen van 0-4 jaar in de gastouderopvang. KIKI bestaat enerzijds uit een trainingsprogramma voor gastouders gericht op het vergroten van hun pedagogische kennis en vaardigheden én anderzijds uit concreet werkmateriaal met uitgewerkte thema's en activiteiten. Hiermee beoogt KIKI om gastouders te leren en te ondersteunen bij het creëren van een stimulerende opvoedomgeving en hoe zij kinderen meer en beter kunnen stimuleren in hun ontwikkeling om zo een soepele overgang naar de basisschool te bevorderen en onderwijsachterstanden te voorkomen of te minimaliseren.

Doelgroep

KIKI richt zich op kinderen van 0-4 jaar die gebruik maken van gastouderopvang. Gastouders en ouders vormen de intermediaire doelgroep.

Doel

Het hoofddoel van KIKI is het aanleren van pedagogische vaardigheden waaronder: basale interactievaardigheden, educatieve interactievaardigheden en kansen grijpen en creëren aan gastouders, het vergroten van hun pedagogische kennis over de algemene ontwikkeling van kinderen en hoe je als gastouder dit kan inzetten om kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling met als uiteindelijk doel een soepele overgang naar de basisschool en het voorkomen of minimaliseren van onderwijsachterstanden. Hieraan wordt gewerkt door middel van een aanpak gericht op de intermediaire doelgroep: de gastouders.

Aanpak

KIKI is primair een trainingsprogramma voor gastouders die opvang verzorgen aan kinderen. Het trainingsprogramma bestaat uit 10 onderdelen. Daarnaast bevat KIKI werkmateriaal voor de gastouders waarin concrete richtlijnen en activiteiten worden geboden om de spraak-taalontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, (senso)motorische ontwikkeling en rekenontwikkeling gericht te ondersteunen en te stimuleren. De activiteiten zijn verwerkt in maandthema's die naar leeftijd zijn ingedeeld. Elke thema is opgebouwd uit acht activiteiten. De thema 's kunnen flexibel worden ingezet. De thema's zijn zo geschreven dat de beer KIKI met de kinderen interactie uitlokt, hen uitdaagt en als intermediair tussen het kind en de gastouder kan worden gebruikt.

Materiaal

Er is trainingsmateriaal, een algemene handleiding waarin de principes van KIKI staan beschreven en themapakketten met werkmateriaal voor de gastouders. Bij elk thema horen geplastificeerde woordkaarten en woordoverzichten, knutselsjablonen, oefenbladen, een ouderbijlage met activiteiten, woorden die centraal staan binnen een thema, uitleg en opvoedtips. Aanvullende materialen bestaan onder andere uit de beer KIKI en een kindvolgsysteem.

Onderbouwing

Onderzoek toont aan dat een hoge pedagogische kwaliteit van kinderopvang samenhangt met een positieve ontwikkeling van kinderen. Ook blijkt dat de interactievaardigheden en de educatieve vaardigheden (vaardigheden om de ontwikkeling van kinderen te ondersteunen en te stimuleren) van gastouders om kinderen gericht te stimuleren matig

tot matig-voldoende is. KIKI biedt door training van gastouders gericht op het vergroten van pedagogische vaardigheden, kennis én ondersteunend werkmateriaal houvast om een rijke leeromgeving en een hoge kwaliteit van opvang aan jonge kinderen aan te bieden zodat zij zonder achterstanden aan het basisonderwijs kunnen beginnen.

Onderzoek

Er heeft onderzoek, met voor- en nameting, plaatsgevonden naar de invloed van de KIKI-trainingen op het pedagogisch handelen van gastouders. De gastouders geven aan dat de trainingen een positieve bijdrage hebben geleverd aan het pedagogisch handelen. Ze geven onder meer aan dat ze bewuster zijn gaan handelen en meer naar het kind gaan kijken en daarop hun programma afstemmen.

Er is nog geen onderzoek naar de effectiviteit van KIKI (Wolswijk, 2015).

1. Uitgebreide beschrijving

KIKI is een ontwikkelingsstimuleringsprogramma voor kinderen van 0-4 jaar in de gastouderopvang. KIKI bestaat enerzijds uit een trainingsprogramma voor gastouders gericht op het vergroten van hun pedagogische kennis en vaardigheden én anderzijds uit concreet werkmateriaal met uitgewerkte thema's en activiteiten. Hiermee beoogt KIKI om gastouders te leren en te ondersteunen bij het creëren van een stimulerende opvoedomgeving en hoe zij kinderen meer en beter kunnen stimuleren in hun ontwikkeling om zo een soepele overgang naar de basisschool te bevorderen en onderwijsachterstanden te voorkomen of te minimaliseren.

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

De uiteindelijke doelgroep bestaat uit kinderen van 0-4 jaar die gebruik maken van gastouderopvang.

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep bestaat uit gastouders die opvang verzorgen in eigen huis of dat van ouder(s).

Selectie van doelgroepen

KIKI is bestemd voor alle kinderen die gebruik maken van gastouderopvang en gastouders die opvang verzorgen die valt onder de wet kinderopvang. Hoewel alle kinderen baat zullen hebben van KIKI, zullen kinderen met een verhoogd risico op onderwijsachterstanden wellicht het meest profiteren. Gastouders dienen geregistreerd te staan in het Landelijk register Kinderopvang.

Betrokkenheid doelgroep

KIKI is ontwikkeld door Hester Baars die ervaring heeft als pedagogisch medewerker in verschillende functies en als gastouder samen met een selecte groep actieve gastouders. De conceptversie is getest door 30 gastouders. Op basis van de respons van deze groep is een definitieve versie ontstaan. KIKI wordt nog steeds doorontwikkeld waarbij gebruik gemaakt wordt van sociale media (facebook en twitter), een gebruikersgroep die gevraagd en ongevraagd advies geeft en gebruikersfeedback die wordt verzameld middels een vaste gebruikersenquête. Jaarlijks is er een gastoudercongres met verdiepende workshops en vindt er intervisie plaats tussen groepen gastouders uit dezelfde regio en/of van hetzelfde gastouderbureau. In toenemende mate zijn er gastouderbureaus die rondom het werken met de interventie KIKI intervisiebijeenkomsten organiseren en uitkomsten terugkoppelen naar de ontwikkelaar. Deze feedback heeft o.a. geleid tot de volgende aanpassingen:

- Benoemen en toevoegen van de pedagogische basisdoelen en interactievaardigheden.
- Ouderbijlage is aangepast zodat deze beter aansluit.
- Naast SLO lijst ook gebruik maken van de BAK-lijst.
- Aanpassing leeftijdscategorieën (3 maanden - 2,5 en 2,5 - 4).
- Meer aandacht voor hersenontwikkeling.
- Toevoeging boek 'Pedagogische kwaliteit in de praktijk'.
- Toevoeging beeld-in-zicht (videocoaching)
- Toevoeging praktijk-in-zicht (intervisie)

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van KIKI is het aanleren van pedagogische vaardigheden waaronder: basale interactievaardigheden, educatieve interactievaardigheden en kansen grijpen en creëren aan gastouders, het vergroten van hun pedagogische kennis over de algemene ontwikkeling van kinderen en hoe je als gastouder dit kan inzetten om kinderen te stimuleren in hun ontwikkeling met als uiteindelijk doel een soepele overgang naar de basisschool en het voorkomen of minimaliseren van onderwijsachterstanden.

Subdoelen

Het hoofddoel bij het kind wordt behaald door middel van een aanpak gericht op de intermediaire doelgroep. Subdoelen voor de gastouders zijn:

- Na afloop van de training hebben gastouders meer inzicht in hun eigen rol in de interactie met kinderen, zijn hun basale en educatieve interactievaardigheden verbeterd, hebben zij meer kennis over de ontwikkeling van kinderen en weten zij hoe zij kennis en vaardigheden kunnen inzetten om de ontwikkeling van kinderen te stimuleren.
  - Kinderen een taalrijke omgeving aanbieden. Een rijk eigen taalaanbod, een uitnodigende en vriendelijke manier van het uitlokken van taalproductie door de kinderen, gebruik van inhoudswoorden en feedback door parafaseren zodat kinderen worden gestimuleerd in hun taalontwikkeling.
  - Extra gerichte ondersteuning van de ontwikkeling van kinderen door het grijpen en creëren van ontwikkelkansen, het inrichten van een inspirerende en motiverende speelleeromgeving en aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van kinderen zodat kinderen gestimuleerd worden in hun brede ontwikkeling en persoonlijke competenties kunnen verwerven.
  - Omstandigheden creëren waarin interacties tussen kinderen op een plezierige manier kunnen ontstaan, kinderen ondersteunen, aanmoedigen en complimenteren in de interacties, positieve interacties versterken en negatieve interacties ombuigen en zelf het goede voorbeeld geven zodat kinderen hun sociale competenties kunnen verwerven.
  - Het creëren van een stimulerende spel-leeromgeving waarmee kinderen gestimuleerd worden in hun brede ontwikkeling.
  - Gericht observeren en op grond van observaties in staat zijn het aanbod aan te laten sluiten bij de verschillende (leer)behoeftes van verschillende kinderen zodat mogelijke achterstanden worden geminimaliseerd of voorkomen.

Subdoelen voor ouders:

- Het vergroten van de ouderbetrokkenheid.
  - Ouders voeren activiteiten uit die in elk thema worden aangegeven;
  - Ouders lezen interactief voor met boeken die worden aangegeven in elk thema;
  - Ouders zingen liedjes met de kinderen die worden aangegeven in elk thema.

De ontwikkeling van de kinderen wordt een keer per vier á zes maanden met het KIKI kindvolgsysteem of een ander vergelijkbaar kindvolgsysteem in kaart gebracht. De

uitkomsten worden met ouders besproken en daar waar nodig wordt vastgesteld of bepaalde ontwikkelingsgebieden extra aandacht behoeven.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

De training

KIKI bestaat uit een basistraining van 10 onderdelen. De minimale tijdsinvestering is drie dagen of zes avonden. Een trainingsgroep bestaat uit 12-16 deelnemers. De volgende onderdelen komen aan bod:

- Kennismaking met de methode en materialen van het programma KIKI Kansen in kinderen;
- Het belang van een dagschema, het toepassen van een dagschema en het grijpen en creëren van kansen binnen het dagschema om de ontwikkeling van kinderen te stimuleren;
- Het inrichten van een inspirerende en motiverende speelleeromgeving;
- Het stimuleren van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen door toepassing van de interactievaardigheden sensitieve responsiviteit, respect voor de autonomie, structuur en grenzen stellen en praten en uitleggen;
- De taalontwikkeling van jonge kinderen, het belang van een rijke taalomgeving en het inrichten van een rijke en stimulerende taalomgeving;
- De ontwikkeling van rekenvaardigheden bij jonge kinderen en hoe dagelijkse handelingen benut kunnen worden om het ontluikend rekenen te bevorderen en de relatie tussen rekenen en taal.
- De motorische ontwikkeling bij jonge kinderen en het stimuleren daarvan.
- Het belang van voorlezen en het leren toepassen van verschillende vormen van interactief voorlezen en hoe kinderen hierdoor worden gestimuleerd in hun taalontwikkeling;
- Het kindvolgsysteem van KIKI, leren gericht naar kinderen te kijken en het aanbod afstemmen op de behoeftes van het individuele kind;
- Belang van samenwerking met ouders, hoe een goede verstandhouding met ouders opgebouwd kan worden en leren communiceren met ouders.
- Hoe zet ik pedagogisch beleid om in een concreet pedagogisch handelen en ontwikkel ik mijn kwaliteiten.

KIKI op de kindergroep

De thema's

Na afronding van de training kunnen gastouders de interventie toepassen op de kinderen. KIKI bestaat uit 16 themapakketten die de gastouder op de groep in zetten. Er zijn 12 reguliere thema's die te maken hebben met de actualiteit op het moment van verschijnen (bijvoorbeeld thema's Welkom KIKI, Zomer en Een nieuw vriendje). Elke maand verschijnt er een nieuw thema, steeds geschreven in een vast stramien. Daarnaast zijn er vier extra thema's. Het eerste thema 'welkom Kiki' is het thema dat bij voorkeur wordt gebruikt bij de introductie van Kiki. Er is een extra thema 'wat een geleuter, ik word kleuter' dat kan worden ingezet bij kinderen die bijna 4 jaar zijn en naar de basisschool gaan. Er zijn twee extra thema's die te maken hebben met ingrijpende gebeurtenissen 'dood' en 'zwanger'. Deze thema's zijn beschikbaar voor de gastouder als dit nodig is.

Een themapakket bestaat uit een thema-katern (instructie en informatie) en werkmateriaal. In het themakatern wordt ingegaan op de ontwikkelingsgebieden en wordt aangegeven met welke activiteit er aan welke ontwikkelingsgebieden wordt gewerkt. Vaste onderdelen binnen ieder thema zijn: dagritmekaarten, de beer KIKI, activiteiten, een thematafel, woordkaarten met per thema twaalf nieuwe woorden en een ouderbijlage.

De beer Kiki wordt bij alle thema's ingezet. Kiki is een beer die bij de gastouder komt wonen en samen met de kinderen allerlei avonturen beleeft. De thema's zijn zo geschreven dat het voor de gastouder duidelijk is hoe beer Kiki gebruikt kan worden als intermediair tussen henzelf en het kind.

De activiteiten

Elke thema is opgebouwd uit acht activiteiten in de categorieën: knutselen, rollenspel, bewegingsspel, muziek/zingen, buiten activiteiten, gesprekken, zoekopdrachten en bouwactiviteiten, voorlezen, kook- en bakactiviteit. In het themakatern staat de aanpak van de thema-activiteiten in een vaste opzet beschreven: doel, voorbereiding, introductie, kern, afsluiting. De activiteiten zijn ingedeeld naar leeftijdscategorieën 3 maanden - 2,5 jaar en 2,5 - 4 jaar.

Binnen iedere thema wordt gericht gewerkt aan het stimuleren van de sociaal-emotionele ontwikkeling, taal-spraakontwikkeling, rekenontwikkeling en zintuigelijke-motorische ontwikkeling van de kinderen.

- Stimulering van de sociaal-emotionele ontwikkeling gebeurt door expliciete aandacht voor de basale interactievaardigheden en met ondersteuning van de vaardigheid praten & uitleggen. De inzet van beer Kiki die elke dag en elk moment aanwezig is, als intermediair tussen de kinderen en de gastouder zorgt voor veiligheid en vertrouwen. In de thema's wordt in elke activiteit beschreven hoe beer Kiki kan worden ingezet.
- De zintuigelijke-motorische ontwikkeling wordt gestimuleerd door een diversiteit aan werkvormen die in het programma verweven zijn. Zo bevat ieder thema mogelijkheden voor kinderen om te bewegen, te ruiken, te luisteren, te zien, te horen en te voelen. Dit wordt beschreven in elke activiteit. Er zijn in elk thema activiteiten waarin kinderen actief bewegen binnen en buiten.
- Spraak- en taalontwikkeling: Elk thema bevat woordkaarten en een woordenoverzicht. Daarmee staan bepaalde woorden centraal in een thema. Ter ondersteuning wordt er een thematafel ingericht die aansluit bij de woorden die centraal staan. Woordkaarten en het overzicht worden zo gekoppeld aan voorwerpen en materialen. Zo leert het kind de betekenis van een woord horen, voelen, ruiken, zien en daardoor beter begrijpen. Daarnaast is er veel aandacht voor versjes en interactief voorlezen. Gastouders worden door de thema's en de beschreven activiteiten steeds weer aangemoedigd om met taal bezig te zijn en een rijke taalomgeving te creëren.
- Rekenontwikkeling: Spelenderwijs komen de allerkleinsten in aanraking met rekenprikkel. Er wordt in elk thema beschreven hoe het kind kan onderzoeken door te voelen, luisteren en kijken naar materialen en daarmee begrippen als bijvoorbeeld dichtbij en ver weg, groot en klein en zwaar en licht leren onderscheiden. Voor de oudere kinderen zijn er activiteiten waarin zij leren analyseren, construeren en structureren maar ook tegenstellingen als bijvoorbeeld hoog en laag, dik en dun en licht en zwaar leren onderscheiden. Gastouders

vinden in elk thema mogelijkheden om het steeds uitdagender te maken en aan te sluiten bij 'de zone van de naaste ontwikkeling'.

De gastouders voeren de activiteiten afwisselend in een klein groepje (gemiddeld drie kinderen) en individueel uit. Aan baby's worden de activiteiten meestal individueel aangeboden. Voor de dreumesen en de peuters zal de activiteit afwisselend in een groep, groepje en individueel aangeboden worden voor zover dit mogelijk is bij de gastouder.

Het is de bedoeling dat alle kinderen een keer de activiteiten uitvoeren onder begeleiding van de gastouder. De intensiteit verschilt per kind omdat niet alle kinderen evenveel dagdelen naar de opvang gaan.

Materiaal voor ouders

Voor ouders is een uitgebreide handleiding bij de thema's beschikbaar. Daarnaast ontvangen ze bij de thema's maandelijks een digitale ouderbijlage met activiteiten die ze thuis met het kind kunnen uitvoeren.

Observeren en registreren

Onderdeel van KIKI is observeren door middel van observatielijsten. Elke vier à zes maanden vullen de gastouders observatielijsten in m.b.v. het kindvolgsysteem. Met dit instrument kunnen zij registreren hoe de ontwikkeling verloopt in de verschillende ontwikkelingsgebieden. In het KIKI kindvolgsysteem zijn voor de verschillende ontwikkelingsgebieden concrete subdoelen uitgewerkt gekoppeld aan leeftijdsindicatoren. De leeftijdsindeling is indicatief en geeft een beeld van de leeftijden waarop kinderen gemiddeld de betreffende doelen bereiken. Ieder kind is uniek en ontwikkelt zich op zijn eigen tempo. De volgorde waarin kinderen de verschillende mijlpalen behalen is echter hetzelfde. Het kan zijn dat een kind boven of onder zijn leeftijdsniveau zit. Wanneer dit wordt vastgesteld kan de gastouder samen met de ouder een handelingsplan vaststellen. Hierin wordt bepaald welke actie wordt ondernomen en hoe dit wordt uitgevoerd. Tevens wordt er een evaluatiemoment bepaald. Alle observaties worden met de ouders besproken tijdens tien-minuten gesprekken die elke vier á zes maanden plaatsvinden met alle ouders. Bij het invullen van de observaties is het belangrijk ook de vorige observatie door te lezen. Zo krijg je een beeld van de ontwikkeling omdat de verschillende competenties elkaar overlappen.

Inhoud van de interventie

Inhoud van de training

De inhoud van de trainingsbijeenkomsten is gericht op de volgende thema's: interactievaardigheden (sensitieve responsiviteit, respect voor autonomie, structuur en grenzen stellen, praten & uitleggen, ontwikkelingsstimulering en het begeleiden van interacties tussen kinderen onderling), de vier pedagogische basisdoelen (sociaal emotionele veiligheid, persoonlijke competenties, sociale competenties en normen en waarden), creëren van een rijke spel-leeromgeving, gerichte stimulering van de ontwikkeling van kinderen (taal-spraak, sociaal-emotioneel, rekenen en (senso)motoriek), samenwerking met ouders en observeren van kinderen. Met het werkmateriaal bestaande uit thema's en activiteiten voor de kinderen krijgen gastouders concrete handvatten om het geleerde toe te passen in de praktijk.

Tijdens de trainingen wordt gebruik gemaakt van mondelinge en schriftelijke kennisoverdracht, praktijkoefeningen en uitwisseling van ervaringen. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van video-coaching (Beeld In zicht). Elke bijeenkomst nemen deelnemers een korte film mee van hun interactie met de kinderen. Hierop geven de deelnemers feedback.

KIKI op de kindergroep

De gastouder heeft bij KIKI een belangrijke en actieve rol. De gastouder stimuleert de ontwikkeling van de kinderen door aan te sluiten bij het niveau en interesses van het kind. Zij gebruikt beer KIKI als intermediair tussen haar en de kinderen. De KIKI thema's zijn zo geschreven dat de gastouders weten hoe ze beer Kiki kunnen inzetten als intermediair tussen zichzelf en het kind. Doordat zij met behulp van beer Kiki steeds opnieuw interactie uitlokt daagt zij de kinderen uit in hun ontwikkeling. In de thema's en tijdens de trainingen staat het belang van kansen grijpen en creëren centraal. Een gastouder moet aandacht voor de kinderen hebben en respect voor de autonomie van het kind. Zij moet zien wanneer een kind belangstelling heeft om te leren en hierop ingaan en tijd creëren om actief met de activiteiten rondom het thema bezig te gaan. Daarnaast leest ze bij iedere activiteit hoe je reflecteert en interactief met de kinderen bezig bent. Hierin staat centraal; oog houden, informatie verwerven, reflecteren op ervaringen en ontwikkeling ondersteunen. Bij de activiteiten zijn voor de gastouders mogelijke interactieve vaardigheden genoemd die zij de kinderen kunnen aanbieden. Binnen de kern is regelmatig extra informatie te vinden over interactievaardigheden. De gastouder leert de kinderen bijvoorbeeld emotioneel te ondersteunen: "Ja, goed zo. Dat is Sam. Dat weet je al goed." Praten en uitleggen "Welk dak zullen we kiezen? Een recht of een puntdak?" Structuur bieden en grenzen stellen: "Eerst mag Jan voelen wat er in de knapzak zit en daarna mag jij de knapzak voelen".

Na de start met het introductiepakket 'Welkom KIKI' (de beer) heeft de gastouder de keuze uit het totaalaanbod van de KIKI thema's. De keuze voor een thema wordt bepaald door de leeftijd van de kinderen, het seizoen of een gebeurtenis. De gastouder krijgt instructie om haar opvangdag met behulp van een dagindeling en dagkaarten te organiseren. Het themakatern start met informatie over de vier ontwikkelingsgebieden: spraak- en taalontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, motorische en zintuigelijke ontwikkeling en rekenprikkels. Deze zijn in concrete bewoordingen uitgewerkt voor de leeftijdsgroepen 3 maanden - 2,5 jaar en 2,5 - 4 jaar. De gastouder krijgt informatie over het inrichten van een passende thematafel. Bij ieder thema hoort een woordenlijst en een set van losse woordkaarten met het betreffende begrip in beeld en woord. De begrippen komen terug bij de activiteiten. Kinderen worden gestimuleerd om de begrippen actief te gebruiken. De beschrijving van de activiteit geeft concrete voorbeelden van gedrag en bewoording van de gastouder (interactie), aangepaste varianten per leeftijdsgroep en inzet van de beer KIKI. De knapzak wordt gebruikt om nieuwsgierigheid op te wekken bij de introductie van een nieuwe activiteit. Een voorbeeld: Beer KIKI zit aan tafel na het fruit eten. De gastouder wijst de kinderen op de knapzak en vraagt: 'wat is dat nu?'. Door de kinderen te laten voelen, ruiken, ervaren en vragen te stellen (licht, zwaar, hard, zacht etc.) wordt nieuwsgierigheid gewekt en worden vaardigheden in verschillende ontwikkelingsgebieden geoefend. Het katern sluit af met de ervaring van een gastouder en haar aanpak van het betreffende thema. Per thema is een digitaal katern voor ouders beschikbaar. Ouders krijgen informatie en instructie om thuis ook ontwikkelingsgericht te spelen en te praten met hun kind over het betreffende thema.

Tijdens regelmatige gesprekken met ouders is er ruimte om informatie uit te wisselen.

Voorbeeld van een activiteit: Hoe ziet het er bij jou thuis uit?

Doel: Ieder kind heeft een ander huis en het ziet er bij ieder kind anders uit thuis. De kinderen brengen foto's mee van hun eigen huis. De kinderen worden gestimuleerd te vertellen over hun thuissituatie. Iedereen mag zijn eigen verhaal doen, respect voor de autonomie van het kind is in deze activiteit erg belangrijk. Dit is tevens een leuke activiteit in het kader van de ouderbetrokkenheid.

Voorbereiding: Vraag ouders ruim van te voren of zij samen met hun kind een aantal foto's willen maken van de thuisomgeving van het kind. Het mooiste is natuurlijk als je ouders meegeeft dat het fijn zou zijn, als zij fotograferen wat hun kind belangrijk vindt om te fotograferen. Wij kunnen als volwassenen een foto van de woonkamer belangrijk vinden, terwijl het kind veel liever een foto maakt van zijn treinbaan of speelkeukentje. Wanneer ouders foto's maken van wat het kind belangrijk vindt, zal het kind er ook makkelijker en enthousiaster over vertellen. Vraag ook of ouders samen met hun kind een foto willen uitzoeken van het hele gezin. Wanneer ouders niet bij elkaar wonen of er nog meer broers en zussen zijn uit bijvoorbeeld een eerder huwelijk, kan een kind vaak heel duidelijk zelf aangeven welke foto's wel en niet meegaan en welke huisgenoten er wel of niet op de foto moeten staan. Respect voor de autonomie van het kind, is hierbij belangrijk. Met de foto's gaan we knutselen, dus geef dit van te voren bij de ouders aan. Het is handig als de foto's niet te groot zijn en op de achterzijde zijn voorzien van de naam van het kind.

Nodig: Kiki, knapzak, foto's van de kinderen thuis, lijm en vorm van een huis geknipt uit gekleurd karton. Introductie: Ga samen met de kinderen en Kiki aan tafel zitten. Leg in het midden de foto's neer die de kinderen hebben meegebracht. Ga met de kinderen in gesprek over de foto's. "Van wie is deze slaapkamer? Of dit bed?" Herkennen de kinderen hun eigen foto's? Kiki bekijkt de foto's en wijst ondertussen wat foto's aan. Laat de kinderen zoveel mogelijk zelf vertellen over de foto's en stuur waar nodig. Neem voor ieder kind de tijd. Kiki vindt het erg leuk dat de kinderen deze foto's hebben meegebracht.

Kern

Kinderen van 3 maanden tot 2,5 jaar. Voor de jonge kinderen zijn de gezinsleden het gemakkelijkst om te herkennen. Pak deze foto's erbij en daag het kind uit aan te wijzen wie papa of mama is. En waar staat het kind zelf afgebeeld? Laat de dreumes zelf de lijm op het huis smeren en vervolgens de foto's opplakken. "Wauw, wat knap van jou José. Jij kunt al goed plakken!" Kiki wordt blij van alle mooie huizen.

Kinderen van 2,5 tot 4 jaar. Leg uit wat de kinderen gaan knutselen. Ieder kind krijgt een sjabloon van een huis. Het kind mag zelf een kleur kiezen die hij mooi vindt. Daarna mogen de kinderen de foto's een plekje geven op het huis. (Praten en uitleggen) Laat de kinderen zelf de lijm opsmeren en de foto's opplakken. Kunnen de kinderen nog een keer aan Kiki vertellen wat er op de foto's te zien is? Geef de kinderen de ruimte om het huis aan te kleden en te versieren. Misschien met stukje vrolijk gekleurd papier of wat glitters? Praat ondertussen met de kinderen over hun thuisomgeving: zijn er thuis regels? Dingen die wel of niet mogen, zoals op de bank springen? Heeft hun huis een schuur?

Afsluiting: Na afloop ruimen jullie samen de knutselmaterialen op. Laat de kinderen hun knutselwerkje meenemen en ga samen met de kinderen en Kiki in een kring op het kleed zitten. Kiki neemt de tijd om bij ieder kind het werkje te bekijken. De kinderen mogen om de beurt over hun huis vertellen. "Wat kan jij toch goed op je beurt wachten, Elise."

Knap van jou!" (Sociaal-emotioneel ondersteunen)

Geef de huizen een plekje op de muur in de themahoek. Jullie kunnen ze tijdens het thema nog een paar keer bekijken.

2. Uitvoering

Materialen

- Handleiding voor gastouders
- Handleiding voor ouders
- KIKI Kansen in Kinderen: Een theorieboek/naslagwerk voor gastouders om te leren werken met de KIKI methodiek.
- Pedagogische kwaliteit in de praktijk: een theorieboek/werkboek om pedagogisch handelen concreet te maken
- Een werkboek/portfolio voor de trainingen van gastouders
- Kindvolgsysteem
- 16 uitgewerkte thema's met per thema: een themakatern met uitleg, ontwikkelingsgebieden die aan de orde komen, woordenlijst, opbouw van de thematafel, activiteiten, verdiepend maandonderwerp en ervaringen van een gastouder; woordenoverzicht met foto's; woordkaarten met foto's, knutselsjablonen/oefenbladen en een ouderbijlage met activiteiten, woordenlijsten, ontwikkelingsgebieden en uitleg
- Dagritme kaarten
- Interactief voorleesboekjes; 'Kiki, bij mij thuis' en 'Kiki, een dag bij de opvang'
- Beer Kiki
- Knapzak voor het introduceren van activiteiten

Op www.KIKI-s.nl kunnen gastouders en gastouderbureaus een abonnement nemen, thema's bestellen en aanvullend materiaal bestellen.

Locatie en type

KIKI kan worden uitgevoerd bij gastouders thuis en door gastouders bij ouders thuis.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

KIKI wordt uitgevoerd door gastouders. Om te werken met het KIKI materiaal is training vereist. Om deel te kunnen nemen aan de training is minimaal een mbo-niveau 3 werk- en denkniveau vereist. Gastouders met een diploma op niveau 2 kunnen instromen als zij aantoonbaar een mbo-niveau 3 werk- en denkniveau hebben. Dat wil zeggen dat zij minimaal twee jaar ervaring hebben als zelfstandig werkend gastouder en in deze periode gemiddeld drie kinderen drie dagen per week hebben opgevangen en dat zij een pedagogisch werkplan hebben geschreven.

De trainingen van gastouders wordt alleen door trainers aangeboden die een intensief trainerstraject hebben doorlopen (zes dagen theorie en trainersvaardigheden en minimaal één volledige training assisteren bij een gecertificeerde trainer) en een hbo werk- en denkniveau hebben.

Om gastouders te ondersteunen bij de uitvoering van KIKI zijn er ook trainingen voor bemiddelingsmedewerkers, pedagogisch beleidsmedewerkers/coaches en stafmedewerkers. (2 dagen theorie en vaardigheden om gastouders te begeleiden. Hoe doe je beeldcoaching (beeld-in-zicht) en geef je feedback, hoe organiseer en begeleid je intervisiebijeenkomsten (praktijk-in-zicht) en hoe borg ik KIKI in de organisatie). Deelnemers aan deze training dienen minimaal een MBO-4 werk- en denkniveau te hebben.

Kwaliteitsbewaking

Na afloop van de training worden deelnemers gecertificeerd. Certificering is persoonsgebonden en er wordt alleen een certificaat uitgereikt als de deelnemer de hele training heeft gevolgd en aan alle certificeringseisen heeft voldaan. De certificeringseisen bestaan uit:

- Portfolio van alle huiswerkopdrachten met een voldoende beoordeling;
- Presentatie interactief voorlezen;
- 80% aanwezigheid waarvan twee bijeenkomsten verplicht (bijeenkomst: omgaan met jezelf en met anderen, sociale en emotionele ontwikkeling en training inzicht in gedrag van kinderen en observeren).

Licenties aan trainers worden uitgegeven door KIKI training & coaching voor een jaar en worden verlengd als jaarlijkse intervisie (en bijscholing) is gevolgd. Bij het niet volgen van de jaarlijkse intervisie en bijscholing wordt de licentie niet verlengd. Na iedere training wordt de opdrachtgever en deelnemers gevraagd een evaluatie in te vullen over de inhoud, de vorm en de trainer. Indien de trainer meer dan 1 keer een negatieve beoordeling krijgt van de opdrachtgever en/of deelnemers zal een gesprek plaatsvinden tussen de trainer en de licentiegever. In dit gesprek worden de evaluaties besproken en een plan opgesteld om tot verbetering te komen. Na de volgende beoordeling zal opnieuw een gesprek plaatsvinden ter evaluatie.

KIKI Training & Coaching heeft via social media contact met gecertificeerde gastouders. Er zijn intervisiegroepen van gecertificeerde gastouders en gecertificeerde trainers die gevraagd en ongevraagd advies geven over KIKI. Dit wordt elk half jaar gefaciliteerd door KIKI Training & Coaching middels 'gilde-bijeenkomsten'. Op basis van de uitkomsten in de intervisiegroep en door inventarisatie van de evaluaties van opdrachtgevers en deelnemers worden er o.a. verbeteringen toegepast, nieuwe wetenschap ingebracht en 'verdiepingstrainingen' aangeboden.

Randvoorwaarden

Voor het inzetten van KIKI zijn een aantal randvoorwaarden opgesteld om de kwaliteit van de uitvoering te waarborgen. Deze randvoorwaarden zijn mede conform de richtlijnen die zijn vastgesteld in de Wet Innovatie en Kwaliteit Kinderopvang (2018).

- gastouders zijn kinderopvangaanbieders in de formele kinderopvang. Zij voldoen aan de wettelijke verplichtingen (wet Kinderopvang), worden gecontroleerd door inspecteurs van de GGD in opdracht van de gemeente waarin zij gevestigd zijn en staan in het Landelijke Register Kinderopvang.
- gastouderbureaus moeten gastouders in de gelegenheid stellen om training te volgen, de praktijk- en huiswerkopdrachten uit te voeren, beeldopnames te maken (Beeld In-Zicht) en intervisiebijeenkomsten te bezoeken.
- gastouders vangen minimaal drie dagen per week gemiddeld drie kinderen per dag op.
- de interne training kan alleen gegeven worden door een KIKI Training & Coaching gecertificeerde intern trainer, die in dienst is bij de organisatie waar de gastouder is aangesloten (gastouderbureau).
- gastouders zijn bereid zich persoonlijk te ontwikkelen en te ontplooiën als professioneel opvoeder door zichzelf een spiegel voor te houden.

Implementatie

Implementatie begint met het kennismaken met KIKI door gastouderbureaus, bemiddelingsmedewerkers en gastouders en door stafmedewerkers. Dit kennismaken gebeurt door gecertificeerde trainers. Dit kan gezien worden als een intake waarin de gastouders samen met de trainer onderzoeken of KIKI werkbaar en geschikt is in hun specifieke situatie (afhankelijk o.a. van het werk- en denkniveau van de deelnemers/uitvoerders en het pedagogisch beleidsplan/werkplan) en of er wordt voldaan aan de randvoorwaarden. Tijdens het implementatietraject vinden de 10 trainingssessies plaats aan gastouders en wordt bij voorkeur een intern trainer opgeleid. Daarnaast zijn er intervisiebijeenkomsten voor de deelnemers en vindt er afstemming plaats met de interne trainer.

Tijdens de tien trainingssessies aan gastouders wordt geleerd hoe KIKI toe te passen in de praktijk. Het portfolio dat opgedeeld is in 10 onderdelen met praktijkopdrachten, thuisopdrachten en reflectieverslagen kan worden beschouwd als een ijkpunt voor de verschillende onderdelen van KIKI en als middel om de deelnemers te coachen. Na het met goed gevolg volgen van de trainingen ontvangen deelnemers hun certificaat. De deelnemers worden door een gecertificeerde trainer van KIKI Training & Coaching opgeleid.

Kosten

De kosten voor het programma:

- €300,- voor 13 thema's (maandelijks een nieuw thema, inclusief het startpakket)
- €89,85,- voor de 3 extra thema's (die kunnen meerdere malen op aanvraag worden aangeschaft omdat ze gaan over specifieke situaties als er een baby wordt geboren in een gezin of iemand komt te overlijden of als een peuter bijna naar school gaat).
- €695,- voor deelname aan de training.
- 42 uur tijdsinvestering per deelnemer (30 uur training, 12 uur huiswerk).

Optioneel:

De kosten voor een 'train-de-trainer traject':

- €1.950,- inclusief materiaal.
- 78 uur tijdsinvestering (36 uur training, 30 uur assisteren, 12 uur huiswerk).
- Jaarlijkse intervisie/bijscholing 8 uur (gratis).

De kosten voor een bemiddelingsmedewerker/stafmedewerker/pedagogisch beleidsmedewerker/coach; (ondersteuning uitvoerders):

- €445,- inclusief materiaal.
- 14 uur tijdsinvestering (12 uur training en 2 uur huiswerk).

Er zijn verschillende verdiepende trainingen zoals:

- De 'Pedagogische Kwaliteitsboom', hoe maak ik met mijn pedagogisch werkers een pedagogisch werkplan op maat.
- Baby's In-Zicht.
- Effectief communiceren met de GORDON methode.
- Systemisch kijken naar kinderen.
- KIJK Taal & Interactievaardigheden.
- Begeleiden bij verlieservaringen (overlijden en scheiden).
- Pedagogische coaching in de praktijk.
- Pedagogische kwaliteit in de praktijk.

3. Onderbouwing

Probleem

KIKI is ontwikkeld ten behoeve van alle kinderen van 0-4 jaar die gebruik maken van gastouderopvang. KIKI is een trainingsprogramma om pedagogische kennis en vaardigheden (vaardigheden om de ontwikkeling van kinderen gericht te stimuleren) van gastouders te vergroten. KIKI is ontwikkeld voor de gastouderopvang. Het opleidingsniveau van gastouders is mbo-niveau 2 waarbij weinig aandacht besteed wordt aan de ontwikkeling van kinderen en aan interactievaardigheden van gastouders (Kwalificatiedossier HZW2). Uit onderzoek blijkt dat de kwaliteit van de interactievaardigheden en educatieve vaardigheden binnen veel kinderopvangcentra onder de maat is (Fukkink, Gevers Deynoot Schaub, Helmerhorst, Bollen & Riksen-Walraven, 2013; Veen & Leseman, 2015) en uit de Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang (december 2018) blijkt dat bij gastouders de educatieve proceskwaliteit matig tot matig-voldoende is en dat er minder aandacht is voor activiteiten op de gebieden taal, ontluikend rekenen, wetenschap en technologie en burgerschapsvorming. Daarnaast is de kwaliteit van de interacties lager dan in 2014 (NCKO-monitor). Voor de volledigheid moet wel vermeld worden dat de steekproef vooralsnog niet representatief kan worden gezien vanwege de moeizame werving en hoge non-respons.

In Nederland worden 70.000 0-4 jarige kinderen door 37.000 gastouders opgevangen (Brancheorganisatie kinderopvang, 2016).

Oorzaken

Ontwikkelings- en onderwijsachterstanden bij kinderen ontstaan door een samenspel aan risicofactoren. Deze factoren kunnen te maken hebben met kenmerken van het kind zelf en van de omgeving waarin zij opgroeien.

- Kindfactoren die een rol kunnen spelen bij het ontstaan van onderwijsachterstanden zijn intelligentie, te vroege geboorte, lichamelijke of verstandelijke handicaps, langdurige ziekte, een moeilijk temperament en autistiform gedrag (Van Rooijen & Zoon, 2012).
- Belangrijke risicofactoren voor onderwijsachterstanden op gezinsniveau zijn het sociaal milieu waarin het kind opgroeit en de rol van ouders (Meijnen, 2003; Mesman, 2011). De opleiding van de ouders is op dit moment de beste voorspeller voor het latere schoolsucces van kinderen in Nederland (Inspectie van het Onderwijs, 2016). Kinderen waarvan beide ouders maximaal basisonderwijs hebben gevolgd presteren in vergelijking tot het landelijk gemiddelde over het algemeen het slechtste (Van Rooijen & Zoon, 2012). Omgekeerd geldt dat een gemakkelijk temperament en goede leermogelijkheden en een gezin met hoogopgeleide ouders en een goed sociale netwerk bescherming bieden tegen het ontstaan van problemen.
- Kwaliteit van kinderopvang: Onderzoek laat zien dat de pedagogische kwaliteit van kinderopvang en gastouderopvang van wezenlijk belang is voor het welbevinden en de ontwikkeling van jonge kinderen (Groeneveld, 2010; Jilink & Fukkink, 2016). Een relatief hoge kwaliteit van de kinderopvang hangt samen met een positieve(re) ontwikkeling van het kind, zowel op cognitief als sociaal-emotioneel vlak (Groeneveld, 2010; Jilink & Fukkink, 2016). Andersom geldt dan

dat wanneer de kwaliteit van de opvang onder de maat is, dit negatieve gevolgen kan hebben voor de ontwikkeling van het kind.

In de literatuur wordt onderscheid gemaakt tussen proceskwaliteitskenmerken en structurele kwaliteitskenmerken (Rixsen-Walraven, 2004; Nederlands Jeugdinstituut, 2017). Beide aspecten dragen bij aan een goede kwaliteit in kinderopvang. Proceskwaliteit verwijst naar de dagelijkse ervaringen van kinderen in de activiteiten die zij uitvoeren en de interacties die zij aangaan met andere kinderen en gastouders. Structurele kwaliteit verwijst naar stabiele kenmerken zoals inrichting van de ruimte, groepsgrootte- en samenstelling, bijscholing en personeelsbeleid. Proceskwaliteit wordt gezien als directe determinant van het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen terwijl structurele kwaliteit geldt als voorwaarde voor proceskwaliteit en daarom indirect van invloed is op het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen. De kwaliteit van interactie tussen pedagogisch medewerker en kind is de belangrijkste factor voor proceskwaliteit. De pedagogisch medewerker beïnvloedt de kinderen rechtstreeks in interacties met de kinderen zelf en ook bepaalt de pedagogisch medewerker grotendeels de kwaliteit van de interacties tussen de kinderen onderling en de kwaliteit van hun ervaringen met het aanwezige spelmateriaal (Gevers Deynoot-Schaub e.a., 2009). Pedagogisch medewerkers moeten over uitstekende interactievaardigheden beschikken willen zij de pedagogische basisdoelen optimaal kunnen realiseren. Gastouders kunnen worden gezien als pedagogisch medewerkers en ook voor gastouders geldt dat zij in belangrijke mate moeten beschikken over passende interactievaardigheden (Groeneveld, 2010).

Naast proceskwaliteit en structurele kwaliteit is ook de inhoud van de activiteit en interactie van belang. Wat kinderen doen, de inhoud van hun activiteiten en interacties is medebepalend voor de kennis en competenties die zij kunnen ontwikkelen (Veen & Leseman, 2016).

- Leefomstandigheden zijn ook van invloed op de schoolprestaties van kinderen. Het gaat hierbij om factoren als armoede, slechte woonomstandigheden, onveiligheid in de buurt, opgroeien in een eenoudergezin, een groot kindertal, psychische problemen van de opvoeder, huwelijksproblemen, een autoritaire opvoedingsstijl en ingrijpende gebeurtenissen als ontslag en ziekte van gezinsleden. Vooral in combinatie vormen ze een bedreiging voor de ontwikkeling van kinderen (Leseman, 2007).

Aan te pakken factoren

KIKI richt zich op de pedagogische kennis en vaardigheden van de gastouder als belangrijke factor in het bevorderen van een positieve ontwikkeling bij kinderen. KIKI richt zich met de training op het verhogen van zowel de proceskwaliteit (specifiek op interactievaardigheden en vaardigheden om de ontwikkeling te stimuleren) als de structurele kwaliteit (door een rijke speel-leeromgeving, kleine groepen en een gestructureerd dagschema) én met de KIKI thema's en activiteiten op de inhoud van activiteiten en interacties met de kinderen (subdoelen). Daarnaast richt KIKI zich ook op het vergroten van de ouderbetrokkenheid zodat kinderen ook thuis ondersteund en gestimuleerd worden (subdoel).

Door bij gastouders pedagogische kennis en vaardigheden te vergroten (subdoelen) en hen te leren hoe ze deze subdoelen in de eigen praktijk kunnen toepassen, wordt de brede ontwikkeling van de kinderen die worden opgevangen gestimuleerd met als gevolg dat de overgang naar de basisschool soepel verloopt en de kans op een onderwijsachterstand voorkomen of geminimaliseerd wordt.

Verantwoording

De belangrijkste pijlers waarop KIKI gebaseerd is zijn:

- De ontwikkelingsgerichte leertheorie van Vygotsky (1962, 1978).
- De pedagogische principes voor kwalitatief goede kinderopvang zoals beschreven in het Pedagogisch kader kindercentra 0-4 en het Pedagogisch kader gastouderopvang (Singer & Kleerekoper, 2009; Boogaard, Hoex, van Daalen & Gevers, 2013).

De ontwikkelingsgerichte leertheorie van Vygotsky (1962,1978) stelt dat kinderen zich vooral in sociale interacties ontwikkelen. Voorwaarde hiervoor is dat de omgeving het kind de middelen aanreikt waarmee het zich kan ontwikkelen. Volgens Vygotsky zijn in de activiteiten van kinderen twee niveaus te onderscheiden. Activiteiten die een kind al zelfstandig kan volbrengen, noemt hij het actuele ontwikkelingsniveau. Het niveau dat een kind met hulp van volwassenen of meer ervaren leeftijdsgenoten kan bereiken is het potentiële ontwikkelingsniveau. Het verschil tussen beide wordt de 'zone van naaste ontwikkeling' genoemd. Het aandeel van volwassenen in ontwikkelingsprocessen ziet Vygotsky als waardevol, maar het aandeel van kinderen zelf minstens zoveel. Kinderen moeten in zijn visie zelf handelen, de volwassene moet de activiteit begeleiden en richting geven. Wat het kind nog niet zelfstandig kan, kan het wel met hulp van de volwassene. Een term die in dit verband vaak wordt gebruikt is 'scaffolding'. Scaffolding is die vorm van hulp die de overgang is van ondersteunde naar onafhankelijke of zelfstandige prestaties (Bruner, 1978; Bodrova & Leong, 2012; Fischer & Bidell, 2006).

Binnen KIKI schept de gastouder de voorwaarden voor leren en ontwikkelen. Ze ziet de kansen voor spel, leren en contact die zich voordoen en creëert kansen door activiteiten aan te bieden. Dit sluit aan bij het idee van 'kansen grijpen' en 'kansen creëren' uit het Pedagogisch kader gastouderopvang (Boogaard, Hoex, Van Daalen-Kapteijns en Gevers Deynoot-Schaub, 2013). In ieder thema wordt hier aandacht aan besteed in het onderdeel 'waar werk je aan bij het thema...' en tijdens de trainingen komt dit thema uitgebreid aan bod.

Kinderen leren door problemen op te lossen, enerzijds door zelf problemen op te lossen en anderzijds vooral met behulp van de gastouder (zone van naaste ontwikkeling). Er worden eisen gesteld die het kind uitdagen om de kloof tussen de zone van actuele ontwikkeling en de zone van naaste ontwikkeling te overbruggen. De gastouder zal dus concreet de activiteiten aanbieden die een beroep doen op vaardigheden die in de zone van naaste ontwikkeling liggen. Die het kind uitdagen nieuwe vaardigheden te leren. Hierbij heeft de gastouder in eerste instantie meer verantwoordelijkheid en zal steeds meer verantwoordelijkheid bij de kinderen komen te liggen. Binnen KIKI zijn activiteiten gericht op verschillende vaardigheidsniveaus (0-4 jaar). Zo hebben gastouder concrete handvatten om aan te kunnen sluiten bij de zone van naaste ontwikkeling.

De werkwijze binnen KIKI sluit aan bij de 'drie V's' van de Haan, Pals & Schit (2008). Die drie V's staan voor Verkennen, Verbinden en Verdiepen. In interactie met het kind kijkt de gastouder waar het kind mee bezig is en welke betrokkenheid er is (verkennen).

Daarna verbindt ze de spelactiviteit aan de belangstelling van het kind en probeert ze

ook andere kinderen mee te laten doen (verbinden). Daarna doet ze zelf mee en verdiept ze het spel door nieuwe elementen toe te voegen (verdiepen). In de beschrijving van de activiteiten komt deze didactiek terug.

Om aan te kunnen sluiten bij de zone van naaste ontwikkeling en kansen te grijpen en creëren om kinderen een extra impuls te geven is monitoring van de ontwikkeling van belang (Singer & Kleerekoper, 2009). Door observaties en registraties aan de hand van het kindvolgsysteem krijgt de gastouder meer inzicht in de ontwikkeling van de kinderen en kan daarmee het aanbod aan activiteiten waar nodig afstemmen op specifieke behoeftes van kinderen.

Proceskwaliteit: Interactievaardigheden

De interactievaardigheden die door Riksen-Walraven (2004 In: Singer & Kleerekoper, 2009) worden onderscheiden staan binnen KIKI centraal. Het gaat hierbij om:

- Sensitieve responsiviteit en emotionele steun: sensitieve responsiviteit is het vermogen van de gastouder om op een directe, consistente en adequate manier te reageren op de signalen en behoeftes van het kind. Noodzakelijk is dat zij zowel sociaal-emotioneel als cognitief aansluiten bij het kind (Landry, 2008). Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat een hoge mate van sensitieve responsiviteit samenhangt met een betere cognitieve ontwikkeling van het kind en daarmee met betere kansen in het onderwijs (Bartels, Rietveld, Van Baal & Boomsma, 2002).
- Respect voor de autonomie: hierbij gaat het erom dat het kind de ruimte krijgt om zoveel mogelijk zelf te doen en zelf te ontdekken en hem te zien als een persoon in ontwikkeling met een eigen waarde en eigen voorkeuren. Het gaat om:
  - Begrip tonen voor zijn behoeftes, voorkeuren en initiatieven;
  - Ruimte geven om zelfstandig dingen te doen;
  - Het kind laten kiezen;
  - Aanpassen aan wat het kind wil en doet;
  - Bereidheid om te onderhandelen met het kind.

Door de autonomie van het kind te ondersteunen ontwikkelt hij/zij een positief zelfbeeld en wordt het zelfvertrouwen van het kind vergroot.

- Structureren en grenzen stellen: structuur en duidelijkheid bieden een gevoel van veiligheid en dat hebben kinderen nodig als houvast om zelfstandig dingen te ondernemen. De gastouder geeft ruimte aan het kind, maar biedt ook structuur en geeft als het nodig is leiding. Zij biedt onder meer structuur door voorwaarden te scheppen zodat een kind ongestoord kan spelen (door bijvoorbeeld een goede inrichting van de ruimte) en door regelmaat aan te brengen met bijvoorbeeld een duidelijk dagritme. Structuur bieden is ook het kind enkelvoudige regels leren en duidelijk maken wat wel en niet mag en waarom. Zo nodig stelt de gastouder grenzen.
- Praten en uitleggen: door praten en uitleg geven wordt vooral de taal- en denkontwikkeling van het kind gestimuleerd. De gastouder praat met het kind, verwoordt wat er feitelijk gebeurt, verwoordt wat ze gaat doen, verwoordt gevoelens en stelt eenvoudige vragen.
- Ontwikkelingsstimulering: hierbij gaat het om de extra dingen die de gastouder doet om de sociaal-emotionele, spraak-/taal-, reken- en motorische ontwikkeling van kinderen te stimuleren.

- Het begeleiden van (positieve) interacties tussen kinderen onderling: Door kinderen te ondersteunen in de interacties die ze met elkaar hebben leren kinderen sociale vaardigheden ontwikkelen.

De training van gastouders speelt in op het versterken van deze vaardigheden. Er wordt tijdens de trainingen gewerkt met mondelinge en schriftelijke kennisoverdracht over het belang en de toepassing van de interactievaardigheden, aangevuld met diverse praktijkoefeningen. Ook in het werkmateriaal worden bij de activiteiten concrete voorbeelden van gedrag en bewoordingen van de gastouders gegeven om hen te ondersteunen bij het toepassen van de geleerde interactievaardigheden.

Structurele kwaliteit: Spel-leeromgeving, dagschema en groepsgrootte

Zoals eerder vermeld verwijst structurele kwaliteit naar stabiele kenmerken zoals inrichting van de ruimte, aanwezig spelmateriaal en groepsgrootte. Zo zijn voldoende ruimte binnen en buiten, geschikt meubilair en gevarieerde spelmaterialen allemaal van invloed op een positieve ontwikkeling van kinderen. Zo laat onderzoek zien dat een rijke leeromgeving bijdraagt aan het stimuleren van motorische, emotionele, taal- en rekenvaardigheden (Alkema, 2006; Haan & Verschuren, 2009). Ook het toepassen van een dagprogramma is een belangrijk onderdeel van structurele kwaliteit. Een gestructureerd dagprogramma geeft houvast aan de pedagogisch medewerkers en voor kinderen bieden de terugkerende programmaonderdelen steun en voorspelbaarheid. Dit draagt bij aan hun gevoel van veiligheid (Nederlands Jeugdinstituut, 2017).

Groepsgrootte is ook een aspect van structurele kwaliteit. Zo blijkt uit onderzoek van de Haan, Leseman en Elbers (2011) en uit andere rapporten (Leseman, 2007; Van Kampen, Klopogge, Rue en Schonewille, 2005; Van der Vegt & Schonewille, 2008; Mutsaers & De Baat, 2011) dat het uitvoeren van activiteiten in een kleine groep vele malen effectiever is dan dezelfde activiteiten in een grote groep.

Binnen KIKI wordt gewerkt aan het creëren van een speel-leeromgeving die aansluit bij de leefwereld, interesses en nieuwsgierigheid van jonge kinderen. Een rijke leeromgeving die veel gelegenheid biedt tot spelactiviteiten die de 'echte' wereld nabootsen, waarin kinderen zelfstandig materialen kunnen kiezen, pakken en opruimen. Ook biedt KIKI een duidelijke structuur door het hanteren van een dagschema. Daarnaast worden middelen aangereikt, zoals dagritmekaarten en suggesties voor het inrichten van thematafels om interesses van kinderen op te wekken en te stimuleren.

In de KIKI training leren gastouder het belang van een dagschema, het toepassen van een dagschema en leren ze hoe ze kansen kunnen grijpen binnen het dagschema om de ontwikkeling van kinderen te stimuleren. Ook leren ze hoe ze een inspirerende en motiverende speel-leeromgeving kunnen creëren voor de kinderen.

De activiteiten van KIKI zijn altijd geschikt en speciaal geschreven voor groepen van circa 3 kinderen. Door met groepen te werken kan de gastouder het niveau van de activiteit goed afstemmen op de individuele kinderen en optimaal inspelen op wat de kinderen zelf inbrengen. De kans is hierdoor het grootst dat de kinderen actief zullen deelnemen en het effect zal optimaal zijn. Het is voor de gastouder ook veel makkelijker om bij kinderen waarbij de ontwikkeling wat achterblijft, individueel de activiteiten aan te bieden.

Brede ontwikkeling

KIKI richt zich op het stimuleren van de brede ontwikkeling (sociaal-emotionele ontwikkeling, spraak- en taalontwikkeling, (senso)motorische ontwikkeling en rekenontwikkeling) van de kinderen door middel van thema's en activiteiten die aansluiten bij de belevingswereld van de kinderen. Zowel nationaal als internationaal onderzoek heeft aangetoond dat programma's gericht op meerdere ontwikkelingsdomeinen effectiever zijn dan programma's gericht op één specifiek domein (Nap-Kolhoff, van Schilt-Mol, Simons, Sontag & van Steensel, 2008). Binnen elk KIKI thema voor de kinderen worden activiteiten aangeboden voor alle ontwikkelingsgebieden. De activiteiten zijn uitgesplitst naar leeftijd waardoor aangesloten kan worden bij verschillende vaardigheidsniveaus van de kinderen.

- Sociaal-emotionele ontwikkeling

Voor een goede sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen is het van belang dat zij zich veilig, gezien en gehoord voelen (Lally, 2009). KIKI besteedt in de training veel aandacht aan de ontwikkeling van sensitieve responsiviteit van de gastouder. Binnen de thema's maakt de gastouder hierbij vaak gebruik van de beer 'KIKI' als intermediair. Beer Kiki is een vriendje bij wie kinderen zich veilig en vertrouwd voelen en waarbij zij hun emoties, gedachten en ideeën kwijt kunnen.

- Spraak- en taalontwikkeling.

Elk thema van KIKI heeft activiteiten opgenomen die de verschillende aspecten van de spraak- en taalontwikkeling stimuleren. Er wordt gestuurd op taalinhoud (opbouwen van een woordenschat), taalvorm (combineren van woorden tot zinnen; klankvolgorde; verbuigingen/vervoegingen) en taalgebruik (kiezen van een taalvorm en taalinhoud passend bij de situatie). De woorden uit de woordenlijsten van duizend-en-een-woorden van SLO (Bacchini, Boland, Hulsbeek, Pot & Smits, 2005) zijn bij de activiteiten als uitgangspunt genomen. Iedere themakatern bevat een woordenlijst met woorden die bij het thema horen en woordkaarten die gebruikt worden om een thema in te leiden en verschillende activiteiten met de kaarten te ondernemen. De woordkaarten en het overzicht dienen om de woordenschat van de kinderen te vergroten en te consolideren, de gespreksvaardigheid van de kinderen te bevorderen, de kinderen in aanraking te laten komen met letters en woorden en om kinderen te leren om verbanden te leggen.

- Rekenontwikkeling.

KIKI baseert zich op het document beginnende gecijferdheid van SLO en de Rekenlijn van het Freudenthal Instituut, SLO en KPC-groep. Er worden 3 domeinen onderscheiden die als basis gelden voor de activiteiten binnen KIKI: tellen en getalbegrip (bijvoorbeeld 'hoeveel bekers staan er op tafel'), meten en tijdsbesef (bijvoorbeeld het passen en meten van kleding en schoenen) en meetkunde en ruimtelijke oriëntatie (bijvoorbeeld 'pas ik in het bedje van beer Kiki?'). In de thema's van KIKI worden praktische rekenactiviteiten aangereikt waarmee de reken- en wiskundeontwikkeling van jonge kinderen spelenderwijs wordt gestimuleerd.

- Motorische ontwikkeling

De onderliggende theorie bij de motorische ontwikkeling is 'four stages of learning' van Maslow (1987). In de training leren gastouder dat ontwikkeling van de motoriek van onbewust onbekwaam naar bewust bekwaam verloopt en hoe zij hier een belangrijke rol in spelen. De activiteiten binnen de thema's stimuleren de grove motoriek, fijne motoriek en sensomotoriek en bestaan onder andere uit dansen, tekenen en knutselen.

Ouderbetrokkenheid

Jonge kinderen brengen een groot deel van hun tijd thuis door. Het is daarom belangrijk dat zij niet alleen bij de gastouder activiteiten uitvoeren en ervaringen opdoen die de ontwikkeling stimuleren, van ouders wordt ook verwacht dat zij hun bijdrage leveren. De effectiviteit van de interventie wordt vele malen groter als er een belangrijke oudercomponent is (Blok, Fukkink, Gebhardt & Leseman, 2005; Van der Vegt & Schonewille, 2008). Bij ieder thema hoort een uitgebreide ouderbijlage waarin een uitleg wordt gegeven van het thema, welke activiteiten de gastouder onderneemt, welke woorden er centraal staan en welke activiteiten de ouder zelf kan ondernemen en daarmee samen met de gastouder verantwoordelijk te worden voor een stimulering van de ontwikkeling van hun kind. Iedere vijf à zes maanden is er een observatie aan de hand van de observatielijsten. Deze observaties worden door de gastouders met de ouders besproken en zo nodig wordt er een handelingsplan opgesteld. Hiermee wordt de ouderbetrokkenheid verder vergroot en wordt het effect van de interventie versterkt.

De training van gastouders: de werkwijze

In de voorgaande tekst is uitgewerkt op welke theoretische pijlers KIKI gebaseerd is en hoe deze theoretische kennis is verwerkt in de aanpak. Deze paragraaf gaat in op de training van de gastouders. Hoe leren zij de stof? Welke theoretische principes zijn hierbij leidend? Leidende gedachte is dat de gastouders vooral handvatten aangereikt moeten krijgen om reeds aanwezige kwaliteiten te ontdekken en verder te ontwikkelen. In de training wordt daarbij gebruik gemaakt van het 4MAT systeem van McCarthy (1997).

4MAT systeem

De trainingssessies verlopen volgens het cyclisch leerproces van Kolb: concreet ervaren, reflectief waarnemen, abstract conceptualiseren en actief experimenteren. Aansluitend bij de leerstijlen van Kolb is elke trainingssessie opgebouwd volgens het 4MAT systeem waarbij telkens vier vragen centraal staan: waarom, wat, hoe en wat kun je ermee?

1. **Waarom (motivatie)?**: De gastouder wil weten waarom ze het betreffende onderwerp zou moeten leren.
2. **Wat?**: Deze vraag gaat over theorie en kennis met betrekking tot het onderwerp. Binnen de trainingen wordt hiervoor gebruik gemaakt van mondelinge en schriftelijke kennisoverdracht.
3. **Hoe?**: Dit is het doen en ervaren. Tijdens de trainingssessies worden veelvuldig oefeningen ingezet om vaardigheden eigen te maken en te controleren of het is begrepen.
4. **Wat kan ik ermee? (toepassen)**: Na de oefening volgt de vertaling naar de praktijk in een brainstormsessie plenair of in groepen en door huiswerkopdrachten.

Om het beste uit gastouders te halen maken we gebruik van dit 4MAT. Op deze manier sluiten we aan bij de leerstijl en de leerfase van de gastouders met als gevolg dat er een optimale en rijke leerervaring ontstaat met een heldere koppeling naar de eigen praktijk. Dit heeft tot gevolg dat de gastouder de interventie beter en efficiënter kan inzetten. Daarmee zullen pedagogische kennis en vaardigheden beter beklijven en kunnen worden toegepast in hun eigen praktijk. Uiteindelijk zal dit leiden tot een aanpak die beter

aansluit bij dat wat de kinderen nodig hebben en een meer succesvolle inzet van de interventie.

Activerende werkvormen

Er is gekozen voor activerende werkvormen waarin deelnemers al tijdens de training leren om de aangeleerde vaardigheden te koppelen aan de werkpraktijk. Werkvormen bieden structuur waarmee het trainen wordt ondersteund en productief aan de inhoud gewerkt kan worden. Uit onderzoek blijkt dat mensen zich na drie maanden nog 10 procent kunnen herinneren van wat hen aan inhoud is uitgelegd, 32 procent van inhoud die is uitgelegd en voorgedaan en 65 procent van inhoud die is uitgelegd, voorgedaan en zelf ervaren (Whitmore, 1995). De activerende werkvormen bieden voldoende speelruimte voor gastouder om binnen regie en kaders een eigen invulling te bedenken.

Video-coaching en reflectie

KIKI werkt met 'coaching on the job', theoretische verdieping en reflectie op eigen handelen (Henrichs, Slot & Leseman, 2016). Gastouders maken video-opnames van hun interacties met de kinderen. De videobeelden worden met de interne trainers en met de deelnemers aan de training (peer coaching) tijdens intervisiebijeenkomsten besproken. Videointeractie begeleiding toont positieve resultaten op de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers en verhoogt zo de proceskwaliteit van de kinderopvang (Fukkink & Tavechhio, 2007).

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

- a) Wolswijk, L. (2015). KIKI Kansen in kinderen. *Pedagogisch management in de kinderopvang*. Afstudeerproject.
- b) Onderzoeksvraag: "Wat zijn de mogelijke invloeden van de KIKI training op het pedagogisch handelen van de gastouders die werken met de KIKI methodiek middels een voor- en nameting. Het onderzoek bestaat uit een voor- en nameting en video feedback die wordt gehouden onder de gastouders van gastouderbureau Click in Eindhoven en gastouderbureau Kober kind aan huis in Breda. In Eindhoven hebben 19 gastouders deelgenomen aan het onderzoek en in Breda 18 gastouders. Er is een vragenlijst afgenomen voordat de gastouders getraind werden en nogmaals na afloop van de training. KIKI wil zich blijven ontwikkelen en de gastouders de kans bieden zich nog verder te professionaliseren. Mede daarvoor is video feedback toegevoegd aan het onderzoek met de vraag hoe gastouders video feedback ervaren.
- c) De gastouders die deelgenomen hebben aan het onderzoek gaven aan dat de trainingen een positieve bijdrage hebben geleverd aan het pedagogisch handelen en dat video feedback ervoor gezorgd heeft dat ze bewuster zijn gaan werken. Een van de aanbevelingen is dan ook om video feedback aan te bieden als extra service tijdens de KIKI trainingen en om op te nemen in de KIKI methodiek. Het onderzoek laat zien dat de trainingen wel degelijk effect hebben op het pedagogisch handelen van de gastouders. Het frist hun geheugen op en ze gaan bewuster werken. De trainingen zijn goed zoals ze zijn. In de antwoorden komen namelijk ook punten naar voren zoals deze tijdens de training zijn aangedragen zoals "de spiegel voorhouden" en "kansen grijpen". De trainingen zijn een mooi afgerond geheel. Een kanttekening die enkele gastouders wel gaven is dat ze meer theorie hadden verwacht. Theorie had voor sommige gastouders voor meer diepgang gezorgd.

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten

Er is vooralsnog geen onderzoek uitgevoerd naar de effecten van KIKI.

5. Samenvatting werkzame elementen

- Training gericht op interactievaardigheden en educatieve vaardigheden van gastouders;
- Concreet werkmateriaal met activiteiten voor kinderen en informatie voor gastouders;
- Thema's en activiteiten voor kinderen die aansluiten bij hun belevingswereld en interesses en die gericht zijn op diverse ontwikkelingsgebieden; rijke speel- leeromgeving; structuur aan de hand van dagschema en werken met kleine groepen;
- Monitoring van de ontwikkeling van de kinderen en op basis daarvan aanbod afstemmen;
- Video-feedback tijdens training;
- Certificering van trainers en gastouders.

6. Aangehaalde literatuur

- Alkema, E. (2006). *Meer dan onderwijs*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Bacchini, S., Boland, T., Hulsbeek, M., Pot, H. & Smits, M. (2005). Duizend-en-een-woorden. Een gefundeerde woordenlijst gebaseerd naar verwerving. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling.
- Bartels, M., Rietveld, M., van Baal, G. & Boomsma, D. (2002). Genetic and environmental influences on the development of intelligence. *Behavioral Genetics*, 22, 237-249.
- Blok, H., Fukkink, R.G., Gebhardt, E.C., & Leseman, P.P.M. (2005). The relevance of delivery mode and other program characteristics for the effectiveness of early childhood intervention. *International Journal of Behavioral Development*, 29(1), 35-47.
- Bodrova, E. & Leong, D.J. (2012). Scaffolding self-regulated learning in young children: Lessons from tools of the mind. In: S. Sheridan, R. Pianta, L. Justice & W. Barnett (Eds). *Handbook of early education*. New York: Guildford press, pp. 352-369.
- Boogaard, M., Hoex, J., van Daalen, M., & Gevers, M. (2013). *Pedagogisch kader gastouderopvang*. Reeds Business Education.
- Brancheorganisatie Kinderopvang (2016). *Factsheet Kinderopvang Juni 2016*.
- Bruner, J.S. (1978). The role of dialogue in language acquisition. In A. Sinclair., Jarvelle, J. & Levelt, W.J.M. (eds). *The Child's Concept of Language*. New York: Springer-Verlag.
- De Haan, A.K.E., Leseman, P.P.M. & Elbers, E.P.J.M. (2011). *Pilot gemengde groepen*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Onderzoeksrapportage.
- De Haan, Pals, J. & Schut, J. (2008). Participatie in symbolisch spel. In: D. de Haan & E. Kuiper (red). *Leerkracht in beeld. Educatie in de voor- en vroegschoolse periode*. Baarn: HB uitgevers.
- Feldman, R.S. (2009). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Educatio Benelux.
- Fischer, K.W. & Bidell, T.R. (2006). Dynamic development in action and thought. In: W. Damon & R.M. Lerner (eds.), *Theoretical models of human development. Handbook of child psychology* (pp. 313-399). New York: Wiley.
- Freudenthal instituut, SLO, KPC-groep. www.fi.uu.nl/rekenlijn/
- Fukkink, R.G., Gevers Deynoot-Schaub, Helmerhorst, K., Bollen, I., & Riksen-Walraven, M. (2013). *Pedagogische kwaliteit van de kinderopvang voor 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2012*. Amsterdam: NCKO.
- Fukkink, R. & Tavecchio, L.W.C. (2007) Effecten van video-interactiebegeleiding. *Pedagogische Studiën*, 84 (1), 55 – 70.
- Gevers Deynoot-Schaub, Fukkink, Riksen-Walraven, De Kruif, Helmerhorst & Tavecchio (2009). *De NCKO Kwaliteitsmonitor*. Amsterdam: SWP.

- Groeneveld, M. (2010). Quality in home-based childcare. Impact and improvement . Leiden: Universiteit Leiden.
- Haan, M., Verschuren, M. (2009/2010). De winkel van Sinkel. Volgens Bartjens, 29, 4-5.
- oioHenrichs, L.F, Slot, P.L., Leseman, P.P.M. (2016) Professionele ontwikkeling in voorschoolse voorzieningen. Een literatuurstudie naar doeltreffende professionaliseringsvormen en -activiteiten. Utrecht: Utrecht University Repository.
- Inspectie van het onderwijs (2016). De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2014/2015. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jilink, L. & Fukkink, R. (2016). Effecten van kinderopvang op het welbevinden en de ontwikkeling van kinderen. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam & Hogeschool van Amsterdam.
- Kampen, A. van, Kloprogge, J., Ru, S. & Schonewille, J. (2005). Voor- en vroegschoolse zorg en educatie. De toekomst verkend. Utrecht: Sardes.
- Kolb, D.A. (1983). Experiential Learning: Experience as the source of Learning and Development. FT Press.
- Lally, J.R. (2009). The science and psychology of infant-toddler care. How an understanding early learning has transformed child care. Zero to three, November 2009, 47-53.
- Landry, S.H. (2008). The role of parents in early childhood learning. Encyclopedia on Early Childhood. Texas: Children's Learning Institute, University of Texas Health Science Center.
- Leseman, P. (2007). Achterstandenbeleid: Voorbij de voor- en vroegschoolse periode. In: P.A.H. van Lieshout, M.S.S. van der Meij, J.C.I. De Pree (red). Bouwstenen voor betrokken jeugdbeleid, 113-130. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Maslow, A. (1987). Motivation and personality. New York: Harper & Row.
- McCarthy, B. (1997). A Tale of Four Learners: 4MAT's Learning Styles. Educational Leadership, vol. 54, 6, 46-51.
- McCarthy, B (2006). Teaching around the 4MAT cycle. Designing instruction for diverse learners with diverse learning styles.
- McCarthy, B (2018). www.aboutlearning.com
- Meijnen, W. (2003). Onderwijsachterstanden in basisscholen. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Mesman, J. (2011). Oud geleerd, jong gedaan: Investeren in ouders bevordert onderwijskansen van kinderen. Utrecht: Sardes.
- Mutsaers, K., van. & Baat, M. de (2011). Wat werkt bij onderwijsachterstanden? Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

- Nap-Kolhoff, E., van Schilt-Mol, T., Simons, M., Sontag, L. & van Steensel, R. (2008). VVE onder de Loep. Een studie naar de uitvoerbaarheid en effectiviteit van Voor en Vroegschoolse Educatieve programma's. Tilburg: IVA/Babylon.
- Nederlands Jeugdinstituut (2017). [Dossier Kinderopvang en Peuterspeelzaalwerk.](#)
- Riksen-Walraven (2004). De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Roeleveld, J., Driessen, G., Ledoux, G., Cuppen, J., & Meijer, J. (2011). Doelgroeppeerlingen in het basisonderwijs. Historische ontwikkeling en actuele situatie. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Rooijen, K. & Zoon, M. (2012). Risicofactoren voor onderwijsachterstanden. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Seker, B.S., Övez, F.T.D. (2017). The integration of the 4MAT Teaching Model with the Interdisciplinary Structure: A new model proposal and test.
- Singer, E. & Kleerekoper, L. (2009). Pedagogisch kader kindercentra 0-4 jaar. Amsterdam: Elsevier.
- Van der Vegt, A. L., & Schonewille, B. (2008). Voorzieningen voor kinderen van 0-4 jaar: Stand van zaken en actuele ontwikkelingen. Utrecht: Sardes.
- Veen, A. & Leseman, P. (2016). Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten van het pre-cool cohortonderzoek. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Veen, A. & Leseman, P. (2015). Pre-Cool cohortonderzoek. Resultaten over de voorschoolse periode. Amsterdam: Kohnstamm Instituut, rapport 932.
- Vygotsky, L.S. (1962). Thought and language. Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of technology press.
- Vygotsky, L.S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Whitmore, J. (1995). Coaching for performance. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Wolswijk, L. (2015). KIKI kansen in kinderen. Afstudeerproject Pedagogisch Management in de Kinderopvang.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport & Bewegen, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

